

Konrad Zieliński (Lublin – Zamość)

Jonasz Stern (1904-1988). Powrót do Lwowa. Krajobraz milczenia (Katalog wystawy), Państwowa Galeria Sztuki w Sopocie, Sopot 2008, ss. 80.

Latem 2005 r. Państwowa Galeria Sztuki w Sopocie zorganizowała pierwszą od wielu lat indywidualną ekspozycję prac Jonasza Sterna, jednego z najlepszych polskich artystów żydowskiego pochodzenia, współtwórcę I Grupy Krakowskiej, wykładowcę i rektora ASP w Krakowie. Wystawie towarzyszył katalog pt. Stulecie Sterna. Prace Jonasza Sterna (1904-1988) z lat 30.-80., który został opatrzony wstępem autorstwa Włodzimierza Nowaczyka¹. Ze względu na duże zainteresowanie ekspozycją środowiska artystycznego w Polsce oraz na Ukrainie organizator wystawy postanowił kontynuować projekt przenosząc wystawę do Muzeum Narodowego im. Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie, którą można było tam oglądać na przełomie lipca i sierpnia 2008 r. Prezentacja prac stanowiła swego rodzaju „powrót do korzeni” artysty, bowiem właśnie w tym mieście Stern stawiał swe pierwsze kroki malarskie w pracowni u prof. Gajewskiego. Wystawie towarzyszył katalog pt. Jonasz Stern (1904-1988). Krajobraz milczenia. Powrót do Lwowa.

Na temat życia i twórczości Jonasza Sterna powstały już opracowania, wśród których są zarówno prace zbiorowe i monografie, jak i katalogi wystaw zbiorowych i indywidualnych. Na szczególną uwagę zasługuje książka autorstwa Heleny Blum Jonasz Stern oraz opracowanie Anny Markowskiej Język Neuera. O twórczości Jonasza Sterna². Ważnym źródłem informacji na temat Sterna i jego twórczości jest hasło w Polskim Słowniku Biograficznym autorstwa Ewy Dwornik-Gutowskiej³. Artysta znalazł się również w książce autorstwa Bożeny Kowalskiej Twórcy – Postawy. Artyści mojej galerii, a także w katalogu Artyści żydowscy w Krakowie 1873-1939 opracowanym przez Nataszę Styrnę⁴. Więcej informacji można odnaleźć we wspomnianym już katalogu z wystawy indywidualnej, zorganizowanej w 2005 r. w Sopocie, a także w katalogu z prezentacji zbiorowej dzieł artystów Grupy Krakowskiej, która odbyła się w tej samej, wspomnianej wyżej sopockiej galerii w 2007 r. (Henryk Wiciński i I Grupa Krakowska 1932-1937)⁵. Jeden z wielu wywiadów artysty zamieszczony został w albumie autorstwa Małgorzaty Niezabitowskiej i Tomasza

1 Stulecie Sterna. Prace Jonasza Sterna (1904-1988) z lat 30.-80. (Katalog wystawy), Sopot 2005.

2 H. Blum, Jonasz Stern, Kraków 1978; A. Markowska, Język Neuera. O twórczości Jonasza Sterna, Cieszyn 1998

3 „Polski Słownik Biograficzny” Tom XLIII/3, z. 178, (autorka hasła: E. Dwornik-Gutowska), s. 461-465.

4 B. Kowalska, Twórcy – Postawy. Artyści mojej galerii, Kraków 1981, Artyści żydowscy w Krakowie 1873-1939, opr. N. Styrna, Kraków 2008.

5 Henryk Wiciński i I Grupa Krakowska 1932-1937 (Katalog wystawy), Sopot 2007.

Tomaszewskiego Ostatni współcześni Żydzi polscy⁶. Katalog lwowski jest uzupełnieniem powyższych opracowań, a także pierwszym wydawnictwem w szczególny sposób eksponującym związek artysty ze Lwowem.

Publikacja składa się z trzech części. W pierwszej z nich znajdują się dwa teksty autorstwa Anny Jaworskiej pt. „Jonasz Stern we Lwowie” oraz Włodzimierza Nowaczyka zatytułowany „Stulecie Sterna – wiek XX”, kolejna część to „Katalog prac”, ostatnia zaś to „Kalendarium”.

Jaworska w tekście próbuje uwypuklić związek artysty ze Lwowem. Pierwsze ważniejsze spotkania Sterna z tym miastem miały miejsce w 1922 r. gdy uczęszczał do Szkoły Przemysłowej i na lekcje do pracowni malarskiej Pawła Gajewskiego. W 1933 r. artysta ten, już jako student Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie wziął udział w zbiorowej wystawie I Grupy Krakowskiej otwartej w siedzibie lwowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Po wybuchu II wojny światowej Stern wraz z żoną ponownie znalazł się we Lwowie, gdzie w 1940 r. został prezesem spółdzielni artystycznej „Chudoźnik”. W następnym roku został zmobilizowany do oddziałów obrony przeciwlotniczej Armii Czerwonej, a po zajęciu miasta przez wojska niemieckie, trafił do getta lwowskiego. Przez niemal dwa lata przymusowo pracował m.in. na lotnisku w Skniłowie. Wiosną 1943 r. uciekł z transportu do obozu Zagłady w Sobiborze, ale nie mogąc znaleźć pomocy u okolicznej ludności, powrócił do getta. 1 czerwca 1943 r. w trakcie likwidacji getta Stern został ponownie aresztowany i stanął przed plutonem egzekucyjnym w Wąwozie Janowskim pod Lwowem, lecz cudem udało mu się uniknąć trafienia. Przedostał się na Węgry i w kwietniu 1945 r. powrócił do Krakowa. Ponownie we Lwowie znalazł się w 1964 r., następnie w 1972 r. oraz w 1973 r. na ceremonii pogrzebowej Leopolda Lewickiego, jednego ze współzałożycieli Grupy Krakowskiej. Miasto Lwów pojawiło się w pracach Sterna wiele razy, głównie w grafikach o tematyce związanej z traumatycznymi przeżyciami z getta. Autorka wymienia tytuły kilku grafik z cyklu Getto lwowskie, m.in. Ulica w getcie, Wysiedlenie domu w getcie, W kryjówece w getcie, Brama do getta.

Włodzimierz Nowaczyk w swoim tekście słusznie zauważył, iż daty życia Jonasza Sterna objęły niemal cały XX wiek: „Ów wiek, jego mitologie, fascynacje i tragedie, odcisnęły wyraźne piętno na życiu Sterna. Były to w kolejności pojawiania się: komunizm, awangarda, wojna i Holocaust, nowoczesność, polityka, pamięć. Nie następowały w wymienionym porządku, czasami się przeplatały”⁷. Przymuszczałnie najbardziej tragiczne wydarzenia w życiu artysty łączyły się z okresem II wojny światowej i masową eksterminacją narodu żydowskiego. Od lat sześćdziesiątych traumatyczne wspomnienia powracają w dziełach artysty, zaczyna tworzyć kolaże, których materiałem są m.in. rybie ości, skóra, łuski, generalnie – pozostałości – zamykane, eksponowane w gablotach, niemal jak relikwie, które można odczytywać jako swoisty wyraz pamięci pomordowanych w Zagładzie. Dzieło

6 M. Niezabitowska, T. Tomaszewski, Ostatni współcześni Żydzi polscy, Warszawa 1993.

7 Jonasz Stern (1904-1988). Powrót do Lwowa. Krajobraz milczenia (Katalog wystawy), Sopot 2008, s. 9.

Upokorzenie z 1984 r. uznał Nowaczyk „za jedną z najbardziej przejmujących prac na temat Zagłady jakie powstały w Polsce”⁸.

Część druga publikacji, zatytułowana „Katalog prac”, przedstawia 66 wybranych dzieł artysty stworzonych w latach 1934-1984. Znajdujemy tu, m.in. przedwojenne grafiki Sterna o tematyce społecznej, kompozycje geometryczne z lat 50- i 60-tych, a także charakterystyczne dla artysty kolaże o tematyce Zagłady. Katalog opatrzony jest spisem prac.

„Kalendarium” opracowane przez Józefa Chrobaka to trzecia część Katalogu. Możemy w niej odnaleźć nie tylko biografię Jonasza Sterna, ale także informacje na temat I i II Grupy Krakowskiej. Kalendarium opatrzone jest fotografiami.

Warto podkreślić, iż Katalog został przygotowany w językach polskim i ukraińskim, co jest pewnym novum dla dotychczasowych publikacji tego typu. Jego autorzy to: dyrektor PGS w Sopocie – Zbigniew Buski, kurator wystawy – Cezary Pieczyński, aranżacja wystawy – Dorota Łuczak, koordynacja projektu – Magdalena Cześniak, współpraca organizacyjna – Katarzyna Kreft, tłumaczenia – Nadia Szelest, Igor Chomyn, zdjęcia – Zygmunt Gajewski, Maciej Żywolewski, Paweł Łubowski, Jacek Zdybel. Katalog i wystawa zostały zrealizowane przy udziale środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Szkoda, że w Katalogu nie znalazły się prace oparte na wspomnieniach z getta lwowskiego, które wymienia w swym artykule Jaworska – w przypadku opracowania będącego symbolicznym, tytułowym „powrotem do Lwowa”, jest to jednak poważne niedociągnięcie. Pewnym uchybieniem jest też nie podawanie przez autorów Katalogu źródeł eksponowanych prac czy reprodukowanych, często unikalnych fotografii. Jednakże, pomimo tych uwag czytelnik, a przede wszystkim kolekcjoner, otrzymał pozycję godną polecenia.

---

⁸ Tamże, s. 12.